

Födelsen av medelklassen och dess anatomi

Johanna Annola, *Säädyttömät. Perheet ja murros pitkällä 1800-luvulla*, 367 s., ill., Vastapaino, Tammerfors 2022.

JOHANNA ANNOLA har profilerat sig som forskare inom kvinnohistoria, och mer specifikt som forskare inom ståndslösa kvinnors historia. Hon har studerat spinnhusens, fattighusens och skyddshemmens historia. Utöver institutionernas historia har Annola behandlat individuella upplevelser av smuts och renhet samt disciplin och ordning. När det gäller yrken inom tidigt socialt arbete och social rörlighet har hon ofta närmast sig ämnet ur ett biografiskt perspektiv. Hon verkar som forskare vid spetsforskningsenheten för Erfarenhetshistoria vid Tammerfors universitet. I sitt senaste verk, *Säädyttömät. Perheet ja murros pitkällä 1800-luvulla*, beskriver hon omvandlingen av det finländska ståndssamhället. I verket granskas berättelserna om två fattighusföreståndare: Hanna Tamminen (1854–1927) och Elin Ahrenberg (1883–1923) samt deras familjer.

I verket hänvisar ”ståndslösa” (*säädyttömät*) till ”vanliga” arbetande människor, såsom tjänstefolk, småtjänstemän, soldater eller hantverkare som levde utanför ståndsgrupperna, men ändå nära adelns, prästerskapets, borgerklassens och böndernas kretsar. Annolas mål är att undersöka hur de människor som levde utanför ståndsgrupperna utnyttjade möjligheter till socialt avancemang eller kämpade mot fattigdom och social nedgång. Om man ska vara exakt är det här en sakprosabok skriven för en bredare publik. Dock bygger den på gedigen grundforskning, som Annola har ägnat sig åt i nästan tjuo år – ända sedan sin tid som doktorand. Jag benämner därför verket som forskning, så stark är nämligen Annolas vetenskapliga argumentation, och den stötts upp med en källförteckning och bibliografi i slutet av boken.

I huvudsak kan boken delas upp i två delar utifrån den mängd källmaterial som finns tillgängligt. Jag daterar gränsen mellan dessa till ungefär 1870-talet. Berättelsen fram till denna tid kännetecknas i boken av ett galleri av personnamn, vars livsöden Annola har sökt i kyrkböckerna. Informationen om vanliga människors livsöden begränsas till födslar och dödsfall. Ofta märker jag att jag tappar bort mig och inte vet vilka personer det handlar om. Bokens början är också manligt präglad, eftersom källornas karaktär

obönhörligt skapar en snedvridning av historien genom att det finns fler anteckningar om män i registren. Den tidiga perioden, som beskrivs i början av boken, består av sjukdomsfall, krig, kyrkobesök eller olika sedvänjor, såsom valet av faddrar som var viktiga för adeln eller den stigande medelklassen. Beskrivningen förblir dock ganska allmän, även om Annola har gjort sitt bästa för att förena enskilda människors livsöden med större samhälls- och händelsehistoriska sammanhang.

Den verkliga skatten i boken framträder när vi når slutet av 1800-talet, när mängden källmaterial ökar och den information de ger fördjupas. Det har bevarats mer information om människors personlighet än bara namn, födelse-, äktenskaps- och dödsår samt yrke. Hanna Tamminens profil framträder framför allt genom hennes son Yrjö Tamminens (1882–1958) livshistoria och dagböcker. Även om Yrjös mamma Hanna är den som är bokens andra huvudperson, är det framför allt genom sonen Yrjös dagböcker och familjens muntliga tradition som Annola har kunnat närma sig Hannas livsverk och person.

Hanna Tamminen gjorde sitt livsverk som föreståndare för ett fattighus. Hon kvalificerade sig för denna uppgift genom att gå i flickskola och arbeta vid sin mans sida som föreståndarinna för fattighuset på 1870-talet. Hanna Tamminen blev dock änka och ensamstående förälder till tre små barn efter att hennes make begått självmord. Annola undersöker skickligt, som en detektiv, hur en kvinna kunde försörja sig själv i en sådan kris, och hur det över huvud taget var möjligt för en kvinna på 1880-talet att bygga upp en yrkesmässig karriär utan att gifta om sig.

Hanna Tamminen blev först föreståndare för fattighuset i Mellersta Finland, sedan i Syd-Österbotten och till sist i Janakkala i Egentliga Tavastland. Hennes karriär som föreståndare följs särskilt under tiden på fattighuset i Janakkala. Annola visar hur Hanna Tamminens professionella framsteg möjliggjordes av hennes far, en klockare från S:t Michel, i vars hem hennes barn bodde för skolgångens skull. Barnen följde inte med henne när hon arbetade. Att bli befriad från ansvaret för barnomsorgen gav kvinnor möjligheter till yrkeskarriärer på ett sätt som historiskt sett tidigare bara varit möjligt för män.

Den andra huvudpersonen bland de ståndslösa är Elin Ahrenberg, vars tid som föreståndare för ett fattighus sammanföll med den senare delen av 1800-talet och början av 1900-talet. Hon var dotter till en piga, upp vuxen i Västra Nyland, och hon flyttade efter arbete runtom i Finland. Till skillnad från arbetare eller lantligt tjänstefolk, vars arbetsförflyttningar styrdes av utvecklingen inom industriarbetet, hade både Tamminen och Ahrenberg gått i skola. Det tillgängliggjorde en mångfald av yrken inom den stigande medelklassens kvinnodominerade sektorer. Som Annola påpekar var dessa yrken ofta på något sätt kopplade till vård- och utbildningssektorerna, det

vill säga de branscher som än i dag är kvinnodominerade, såsom hälso- och socialtjänster samt utbildningsrelaterade yrken.

Elin Ahrenbergs väg till föreståndare för ett fattighus speglar förändringarna över tid och den meritokrati som gradvis växte sig starkare i Finland. Till skillnad från Hanna Tamminen hade Ahrenberg utbildat sig för att kunna axla rollen som föreståndare för fattighuset. Hon gick till och med i en högre folkskola och därefter i en hemkunskapskola. Ahrenberg förvärvade målmedvetet och karriärorienterat kunskap om fattighusledning. Hon hade varken en make eller en far att förlita sig på när det gällde färdiga sociala nätverk eller ekonomiskt och kulturellt kapital. Ahrenberg fick ekonomiskt stöd från sin bror, som var köpman i Mellersta Österbotten och ägare till en stor gård i Sammatti. Ahrenberg var husfru på gården innan hon blev föreståndare för fattighuset, och hade där en vänskapsrelation som inte beskrivs närmare. Enligt Annola var den viktigaste faktorn för Ahrenbergs karriärframgång dock hennes egen motivation och ambition.

Bokens genomgående tema är betydelsen av sociala relationer och utbildning i individernas livsbana under en tid då lagar reglerade yrkesval, politiskt inflytande och rörlighet. I *Säädyttömät* skildrar Johanna Annola familjer och individer i en period då samhällets medelgrupper var i förändring. I Storfurstendömet Finland erbjöd den egna centraladministrationen, kyrkan, skolväsendet och hälso- och sjukvården sysselsättning för utbildade finländare. Medelklasserna ansåg utbildning vara värt att sträva efter, vilket stärkte utvecklingen av meritokrati.

Johanna Annolas sätt att använda källor och vara kritisk mot dem är utmärkt. Till exempel var dagboksformen i slutet av 1800-talet annorlunda än vad den är i dag. Hanna Tamminens son Yrjös dagböcker, med deras fennomanska och dygdiga karaktär, skrevs privat men med tanke på en extern läsare. Genom dem kan man inte helt komma åt en persons inre känslor. Dagböckerna är dock en utmärkt källa för att studera sociala relationer och vilka människor den växande medelklassen umgicks med samt vilka mål de hade.

Säädyttömät är en väldisponerad bok. Den är vacker externt och är skickligt ombruten. Annolas egna små dagboksinlägg mellan kapitlen är intressanta, och jag skulle ha velat läsa mer av dem. Annola är historiker och hon hänvisar, med några undantag, endast till andra historiker. På vissa ställen skulle även forskning gjord av folklorister ha kunnat vara användbar, speciellt i partier där spänningar mellan överklass och allmogen behandlas. Det skulle till exempel ha varit möjligt att hitta hänvisningar till folklorister som har studerat den erotiska folklore som ingick i allmogens muntliga tradition. En annan kritisk observation gäller påståendet på sidan 296 att 1800-talsmänniskornas livsbanor var ”oberoende av deras ursprung”, det

vill säga att de snarare avgjordes av individens förmåga att utnyttja de möjligheter till social uppgång som öppnats upp i samhället. Detta var fallet i de släkter som Annola studerade och som påverkade södra och västra Finland. Jag hävdar att detta på 1800-talet inte passar in på folk som växte upp i stugorna i östra och norra Finland. I södra Finland gick utvecklingen av samhället och jämlikheten långt före landets fattiga utkanter.

I *Säädtyttömät* belyser Annola bildandet av den tidiga medelklassen i Finland och klassamhällets historia. I bokens sista kapitel beskriver hon sitt forskningsarbete och de principer hon har följt för att analysera sina forskningsobjekt. Speciellt spännande är hur forskaren har lyckats manövrera sina tolkningar på ett sätt som samtidigt gör det möjligt att behålla goda relationer till de levande släktingarna. En historiker måste våga beskriva även negativa fenomen om källmaterialet pekar på sådana. Annola har hanterat detta på ett hedervärt sätt, och resultatet är en balanserad berättelse om två familjers resa genom samhällsklasserna i Finland under 1700–1900-talen.

Eija Stark